

Colecție coordonată de Tereza Culianu-Petrescu

© 2015 by Editura POLIROM

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o incîncare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Pe copertă : Domenico Ghirlandaio (1449-1494), *Înger înfățișându-i-se lui Zaharia*, frescă (detaliu), Cappella Tornabuoni, 1486-1490

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iași, B-dul Carol I nr. 4 ; P.O. BOX 266, 700506
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1,
sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României :

CULIANU, IOAN PETRU

Marsilio Ficino (1433-1499) și problemele platonismului în Renaștere /

Ioan Petru Culianu ; trad. : Dan Petrescu. – Iași : Polirom, 2015

Bibliogr.

Index

ISBN print : 978-973-46-3288-6

ISBN ePUB : 978-973-46-5688-2

ISBN PDF : 978-973-46-5689-9

I. Petrescu, Dan (trad.)

14(450) Ficino, M.

821.131.1.09 Ficino, M.

929 Ficino, M.

Printed in ROMANIA

NBRIS

IOAN PETRU CULIANU

Marsilio Ficino (1433-1499)
și problemele platonismului
în Renaștere

Traducere de Dan Petrescu

POLIROM
2015

Dumnezeu poate fi exprimat în termeni de lumină și de strălucire: „Sigur este că una e ochiul, alta e o anumită rază mică înăscută în ochi și alta încă măreață lumină a Soarelui. Acea mică rază e o strălucire proprie a ochiului și se află în ochi; dar acea lumină e o strălucire comună tuturor lucrurilor, o strălucire, aş spune, care nu are nevoie de ochi (...). Așijderea una e mintea, alta propria-i strălucire, adică o rază din aceasta pusă în minte de la originea ei, altul marele Dumnezeu, strălucire supremă a oricărei străluciri, o strălucire, aş spune, care nu are nevoie de minte” (*Sopra lo Am.*, cf. 21, p. 462). O comparare a lui Dumnezeu tot cu *ochiul* sau cu vederea se află la Nicolaus Cusanus (*De Deo Abscondito*, Universidad de Costa Rica, *Revista de filosofia* I, 14, p. 354 – ed. de C. Lascaris Comneno): „Deus dicitur a *theorō*, id est video. Nam ipse Deus est in nostra regione ut visus in regione coloris. Color enim non aliter attingitur quam visu, et ad hoc, ut omnem colorem libere attingere possit, centrum visus sine colore est. In regione igitur coloris non reperitur visus, quia sine colore est”¹. În *De Raptu Pauli*, Dumnezeu e definit ca viață (*Deus est infinita vitarum vita lumenque luminum*²): „...vita est intimus et absolutus actus essentiae. In vita infinita nihil est quod non perfectissime vivat”³. Ordinea ideilor capătă în *Sopra lo Amore*

-
1. „Deus” vine de la cuvântul grecesc *theorō*, adică «văd». Căci Dumnezeu Însuși este pe tărîmul nostru precum văzul pe tărîmul culorilor. Culoarea nu poate fi atinsă altfel decât prin văz, și pentru a putea atinge în voie orice culoare, centrul văzului este lipsit de culoare. În domeniul culorii nu există deci văz, pentru că văzul e lipsit de culoare” (Nicolaus Cusanus, *Despre Dumnezeul ascuns, în Coincidentia oppositorum*, ed. bilingvă, trad. rom. Mihnea Moroianu, vol. I, Iași, Polirom, 2008, p. 75).
  2. „Dumnezeu este infinita viață a vieților și lumină a luminilor.”
  3. „...viața este actul cel mai intim și mai desăvîrșit al esenței. În viață infinită nu există nimic care să nu viețuiască în cel mai desăvîrșit mod.”

AMORE [PSICOL.]

ONTOL -

- 1p. 1 - Cio' il mondo del Caos
- ib. - Appartenere alla Terra, sorte e addio
- ib. 8v. - Desiderio di bellezza; "cogole mundi"
- 1p. 10 - Il fuoco amatorio
- 1b. 10v - le due Afroditi. Attributi dell'Amore
- 1p. 11 - morte volontaria; risalgere e ricreare, armonia
- 1p. 13g - poete le anime del Cielo
- 1p. 17v. - psicologia dell'Amore
- 2p. 18 - i 5 tipi di Amore che l'uomo
conosce
- 2p. 19 - le stesse cose in la tristeza
- 19v - la magia amore
- 1p. 22v - una malattia
- 6 pp. 7-10 - lettere al Cavalcanti
- 1p. 12 - alcuni uomini sono più adatti
ad essere colpiti dall'Amore
- 1p. 24 - per l'Amore l'uomo vuol dimenticare
tutto
- 1p. 14v - bisognere poter dire se l'u-
magine dell'amato è bella o no
- 1p. 14v-15 - potere dell'amore
- 6 pp. 7-9 - uomo e morte nell'altro

numele de *Verbum*, într-o reluare aidoma a Evangheliei după Ioan : „Prin urmare, acea ordine a Ideilor despre care am spus că există în Dumnezeu este înțelepciunea divină care e cuvîntul lui Dumnezeu alături de Dumnezeu și el este Dumnezeu. Și prin el toate lucrurile au fost făcute și de aceea Dumnezeu se află în toate lucrurile, iar toate lucrurile pe ele însese se văd în el” (cf. 21, p. 402 ; de comparat cu Ev. după Ioan, 1, 3 : *Omnia per ipsum facta sunt et sine ipso factum est nihil ; quod factum est in ipso vita erat*¹). În *De Sole*, Trinitatea primește următoarea explicație (*Trinitas Creatoris in novem creaturarum trinitatibus reperitur*²) :

PADRE :	FIGLIO :	SPIRITU :
Potentiam	Sapientiam	Amorem
figuram	lucem	motum
substantiam	vim	actionem
materiam	formam	virtutem
mensuram	numerum	pondus
potentiam	ordinem	utilitatem
principium	medium	finem
memoriam	intelligentiam	voluntatem
naturalem –	ratiōnalem –	moralem facultatem

Trinitatea poate fi comparată cu Soarele (*De Sole*, 12 : *Similitudo Solis ad Trinitatem divinam et novem ordines angelorum ; item de novem numinibus in Sole et novem Musis circa Solem*³), dar tabelul e prea complicat ca să-l reproducem

-
1. „Toate prin El s-au făcut ; și fără El nimic nu s-a făcut din ce s-a făcut” (Biblia ortodoxă, 2005).
  2. „Trinitatea Creatorului se regăsește în nouă trinități ale creaturilor.”
  3. „Asemănarea Soarelui cu Trinitatea divină și cu cele nouă ordine de îngeri ; de asemenea, cu cele nouă puteri din Soare și cu cele nouă Muze din jurul Soarelui.”

aici. Ca substanță, Soarele este esență-viață-inteligentă ; ca potențe, dispune de fecunditate-lumină-căldură. Prima treaptă a creației cuprinde Mintea Angelică sau intelectul universal platonician. Ficino o numește uneori *intelligentia*, spre a o deosebi de *mens*, care e scântea de inteligență ce luminează sufletul omenești. Inteligența este definită ca „*absolutio vitae reflexioque in semetipsam*”¹ (*De Raptu Pauli*). Diferența dintre mintea angelică și mintea umană constă în mișcare : intelectul angelic e imobil, pe cind cel uman normal e mobil, e discursiv (*diánoia* platonică) : „...pentru că ceea ce este mai desăvîrșit se află deasupra a ceea ce este mai puțin desăvîrșit, deasupra intelectului Sufletului care e mobil și în parte întrerupt sau schimbător trebuie pus intelectul angelic întru totul stabil, continuu și foarte sigur, precum trupului care e mișcat de altele îi premerge Sufletul care se mișcă de la sine, la fel Sufletului care se mișcă de la sine îi premerge Îngerul care e stabil” (*Sopra lo Am.*, cit. in 21, p. 401). În *Lettere* (II, vol. I, p. 163 r.), Ficino explică diferența dintre suflet și Înger (că atunci cind purificăm lumina cerească întii găsim sufletul și apoi Îngerul) : ambele sunt substanțe incorporale, dar Îngerul e mai simplu decât Sufletul, întrucât are ca atribute numai lumina și calitatea, în timp ce Sufletul are și mișcarea. Sufletul este treapta-cheie a procesiunii plotiniene, fiindcă asigură legătura dintre lumea corporală și cea incorporală, „*Jani bifrontis instar*”². „...super esse ipsum ascendit [sc. animus ; despre deosebirea animus/ anima, v. *infra*, p. 102 urm.], et sub esse descendit, quando ipsum unum ipsum quoque bonum statuit super esse, et materiam sive privationem rerum sub esse locat. (...) Nihil extra se habet, a quo perimatur, quod intra se quodammodo claudit omnia. Concludamus disputationem hoc pacto : animus hominis, si per

1. „...absorbție și reîntoarcere a vieții în sine însăși.”

2. „...precum Janus cel cu două fețe.”

corpus esset aliquo modo, nihil ageret unquam sine corporis instrumento vel auxilio. Agit autem sine corporis usu intelligendo atque volendo..."¹ (*Th.P.*, IX, 5). Există un suflet al lumii din care purcătă toate celelalte: „...una (...) est super singulas mundi anima. Unius enim viventis opificis unum debet esse opus vivens. Nam est unum vivens, nisi per vitam unam. Non habet unam vitam nisi habeat unam animam”² (*cit. in 21*, p. 406). În *Th.P.*, rolul său de *copula mundi* este de mai multe ori afirmat și întărit: „Verum essentia illa tertia interiecta talis existit ut superiore teneat, inferiore non deserat, atque ita in ea supera cum inferis colligantur. Est enim immobilis, est et mobilis. Illinc cum superioribus, hinc cum inferioribus convenit. Si cum utrisque convenit, appetit utraque. Quapropter, naturali quodam instinctu, ascendit ad supera, descendit ad infera, *et dum ascendit inferiora non deserit, et dum descendit sublimia non reliquit*; nam si alterutrum deserat, ad extremum alterum declinabit, nec vera erit ulterius mundi *copula* (s.n.)”³ (III, 2; s.n.).

1. „...el [sufletul, *animus*] se înalță peste ființă însăși și se pogoară sub ea cînd pune Unul și binele însuși deasupra ființei, iar materia sau privația lucrurilor sub ființă. (...) Nu are nimic în afara sa însuși prin care să poată fi distrus, fiindcă include cumva toate lucrurile în sine. Să conchidem această discuție în felul următor: dacă sufletul [*animus*] omului există în vreun fel prin trup, el nu face niciodată nimic fără instrumentul sau ajutorul trupului. Dar acționează fără a face uz de trup în ce privește înțelegerea și voința...”
2. „...deasupra <sufletelor> particulare, unic este sufletul lumii. Căci una trebuie să fie opera vie a unui creator viu. Dar nici un lucru nu e viu decât printr-o viață unică. Or, nimic nu poate avea o viață unică dacă nu are un suflet unic.”
3. „Dar a treia esență situată între ele este astfel încît rămine alăturată celor superioare, în timp ce nu le părăsește nici pe cele inferioare și în consecință în ea cele superioare sunt legate de cele inferioare. Căci ea este și imobilă, și mobilă. Prima <caracteristică> o împarte

Fără a urmări dovezile nemuririi și implicațiile filosofice pe care le suscătă conceptul de Suflet, vom trata totuși această chestiune mai amănunțit în partea rezervată psihologiei ficiniene.

Sufletul omului se pogoară de la Dumnezeu pe Calea Lactee în constelația Cancerului; el îmbracă mai întâi un văl ceresc și strălucitor, fără de care nu s-ar putea scobori în trup (*Sopra lo Am.*, VI, 4). Acest văl este numit de Ficino „spiritus”, iar în tratatul alchimic pe care-l presupunem scris de el apare ca un „aethereum corpus”. Există și suflete neîntrerunate, care alcătuiesc categoria Demonilor; unii demoni intrupăți, cei ai planetei Venus, sănt Eroii (*ib.*, VI, 5). Omul este suflet, iar sufletul este nemuritor (*ib.*, IV, 3); este microcosmos („parvus est mundus”, *De R aplo Pauli*). În Cartea a XVII-a din *Th.P.*, el este definit ca „vicarius Dei in terra”: „...quamdiu Dei vicarii sumus in terra, sollicitamur continue, etiam si hoc minime advertamus, coelestis patriae desiderio, neque ulla terrena oblectamenta consolari in hoc exilio mentem humanam possunt rerum cupidam meliorum”¹.

Am văzut deja că trupul este supus, prin firea sa, suferinței și decăderii; el nu acționează cu de la sine putere, ci prin *Calitate*, care e „întrucîntva incorporală”. Trupul este pacient, natura incorporală este agent, calitatea este instrumentul acțiunii.

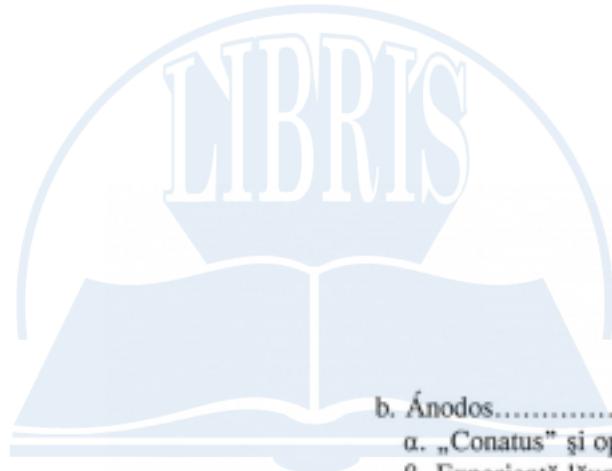
cu cele superioare, a doua cu cele inferioare. Dacă își împarte caracteristicile cu amândouă, le dorește pe amândouă. Astfel, printre-un instinct natural urcă spre cele superioare și coboară către cele inferioare. *Urcind, nu abandonează lucrurile de sub ea, iar coborind nu abandonează lucrurile de deasupra ei*; căci dacă ar abandona vreunel, s-ar inclina către extrema opusă și n-ar mai fi *adevărata verigă de legătură a lumii*.“

1. „...cîtă vreme sănsem locuitori ai lui Dumnezeu pe pămînt, sănsem neincetat tulburați de dorul patriei noastre cerești, chiar dacă abia băgăm de seamă. În acest exil <de aici>, feluritele desfătări pămîntești nu pot consola mintea omului care tînjește după lucruri mai bune.”

Cuprins

<i>Notă asupra ediției</i> (Tereza Culianu-Petrescu)	5
<i>Scurtă lămurire</i>	13
<i>Tabel cronologic al istoriei Italiei între 1433-1499</i>	19
<i>Tabel al Papilor</i>	25
<i>Tabel cronologic al Imperiilor de Răsărit între 1422-1478</i>	27
<i>Tabel cronologic al scrierilor ficieniene</i>	29
<i>Bibliografie generală</i>	31
 I. Reflectarea și istoria	35
1. <i>Istoria și omul</i>	35
2. <i>Incepurile filosofiei istoriei din secolul al XV-lea</i>	44
a. „Natura nebună dă efecte nebunești”	44
b. Veșnica reîntoarcere	47
3. <i>Soluții</i>	51
a. Soluția lui Savonarola	51
b. Eutanasia lui Luigi Cortusio	53
c. Școala neoplatoniană ca soluție pragmatică	54
II. Grecii în Italia	61
III. Viața lui Marsilio Ficino	65
IV. Gândirea lui Marsilio Ficino	75
1. <i>Ontologia</i>	81
2. <i>Psihologia</i>	96
1º Sufletul și trupul	97
2º Însușirile Sufletului (descriere statică)	105
3º Viața psihică (descrierea dinamică a sufletului omenesc)	110
a. Starea obișnuită „tulbere și atipită”	110
Melancolia și Saturn	116

b. Ánodos.....	121
a. „Conatus” și operațiunile volitive.....	121
b. Experiență lăuntrică și viață intelectuală.....	131
3. <i>Iubirea. Magia. Arta. Lumina</i>	143
4. <i>Marsilio Ficino și arta</i>	151
a. Cîteva relații dintre gîndire și artă	151
b. Estetica ficiiană – estetica plotiniană	159
c. Fecioara din grota cu stînci	162
d. Michelangelo	164
e. Literatura	169
V. Academia Platoniciană (notă).....	171
VI. Liber de Arte Chimica	173
Concluzie generală.....	175
Addenda	177
Referințe privitoare la neoplatonism	177
Platon	178
Comentariul lui Apuleius (secolul al II-lea e.n.)	178
A. <i>Philosophia naturalis</i>	179
[B.] <i>Philosophia moralis</i>	185
Filon din Alexandria.....	192
Plotin	199
Despre frumos	200
Proclo	202
(Pseudo-)Dionisie Areopagitul	203
Neoplatonismul evreiesc	206
Dante, „peregrinul angelic” (scurt comentariu la <i>Viața nouă</i>).....	221
Meister Eckhart și <i>der grûnt der sèle</i>	226
Concluzie generală.....	230
Conținutul și bibliografia Addendei :	
Referințe privitoare la neoplatonism	231
Bibliografie generală.....	231
Istoriile generale ale filosofiei, enciclopedii, dicționare	232
Alte texte	232
Index	235